

Sándor Pál László nyelvtanár,
Eötvös Loránd Tudományegyetem Idegen Nyelvi Lektorátus

Nótári Tamás: *Lex Baiuvariorum* – A bajorok törvénye¹

Fáradhatatlan tudósoknak és lelkes könyvkiadóknak köszönhetően Szeged az utóbbi években a középkori és újkori latinság kutatásának fellegvárává vált. Ezek közé tartozik Nótári Tamás *Lex Baiuvariorum* – *A bajorok törvénye* c. könyve is, mely a Lectum Kiadó gondozásában látott napvilágot.

A törvény szövege a Nagy Károly-féle, 788-as annexió előtti Bajor Hercegség legkorábbi (legvalószínűbben 737-743 között keletkezett) írott forrása, mely jogtörténetileg az ún. délnémet népjogok közé tartozik. Természetesen a római jogi hagyománynak is közvetítője, jelentős egyházi hatással tarkítva. Magyar fordításban – tudomásom szerint – a germán népjogok közül még egy sem jelent meg teljes egészében, ami már önmagában is komoly eredmény.

Mielőtt további tudományos jelentőségéről ejtenék szót, egy fontos szempontra térek ki: a kötet kifejezetten érdekes, élmény-szerű olvasmány. Maga a törvénytörvény is olyan anyagot mutat be, amely érzésem szerint mind szakmabeliek, mind laikusok számára érdekességek tárházát vonultatja fel.

Megismerhetjük belőle a középkori szellemiség néhány fontos vetületét, pl. hogyan gondolkodhattak akkoriban magáról a jogtörténetről. Szembeszökő az is, hogy míg mi utólagos kategóriáink alapján sokszor éles határvonalat húzunk a római kor (ókor) és a középkor közé, az akkor élt emberek saját korukat egy szervesen fejlődő folyamat részének tekintették. Ennek a kézzelfogható jeleit lépten-nyomon tetten érhetjük a jog alakulásában is: ahogy pl. ennek a bajor törvénytörvénynek megszámlálhatatlanul sok pontja mutat párhuzamot akár a *Digesta Iustiniani*, akár a *Codex Theodosianus*, akár más korábbi források tartalmával.

A római és a germán motívumok összefonódása jellemző a szöveg egész miliójére. Megmutatkozik ez olyan hétköznapi dolgokban is, hogy pl. a *solidus* a szöveg keletkezésének

¹ Nótári Tamás: *Lex Baiuvariorum* – A bajorok törvénye. Szeged, Lectum, 2011. 266 o.

idejében még értékmérőként funkcionált – amely pénzegységet még Diocletianus császár vezetett be. Ha pedig már fizetőeszközzel esik szó, a pénzbüntetéseket olvasva érdekes látni, hogyan épült be az adott jogrendszerbe a iustinianusi jogra visszavezethető *duplum* (kétszeres büntetés) és a jellegzetesen nyugati gót eredetű *niungeldo* (kilencszeres pénz).

Szintén a korabeli gondolkodásról árul el sokat, hogy mennyire áthatja a törvényt a vallásos szemlélet: sok esetben a jogi rendelkezéseket bibliai utalásokkal alapozzák meg (I./14.§; IV./31.§; IX./19.§; stb.). Ugyanakkor pl. a hajó motívumának bekerülése a halottakról szóló paragrafusok közé (XIX./9-10.§) minden valószínűséggel a germán hitvilágból fakadó maradvány lehet. Előfordul olyan szöveghely is (XIX./7.§), amely ugyan a Bibliára hivatkozik, ám egyértelmű megfelelése ott nincsen – ez esetben is talán a germán alapú mitológia párhuzamos továbbélésére gyanakodhatunk.

A bajvívás alkalmazását, melyben Isten ítéletének közvetlen megjelenését látták, szintén itt említeném: „Ha pedig egy tanú van, és a másik tagad, akkor vállalják az istenítéletet, és lépjenek a küzdőterre, és akinek Isten megadja a győzelmet, annak higgyetek!” (II./1.§). Az isteni szándéknak a döntéshozatalban való illetén megnyilvánulását a római kori madárjósítás, béljósítás, stb. lovagkori megfelelőjének tarthatjuk.

A vallásosság mellett az egész törvénytöveget áthatja egy olyan jellegzetes atmoszféra, amelyet mai szóval talán naivnak, talán emberközelinek, és közösséginek neveznénk: „Ha valamely szabad ember vasárnap szolgálai munkát végez (...), fenyítsék meg (...), mivel az olyan dolgot meg kell tiltani, ami Istent haragra ingerli, és ami miatt a termés terén bűnhődünk, és ínséget szenvedünk” (I/14.§). Vagy pl. „És ha templomban, vagy a herceg udvarában, vagy egy műhelyben, vagy egy malomban lopott el valamit, háromszor fizesse meg a kilencszeres pénzt (...), mert ez a négy ház a közt szolgálja, és mindig nyitva áll” (IX/2.§).

Ez a szellemiség érzésem szerint manapság kiváltképp aktualitását nyeri, hiszen napjainkban egyre inkább jelentőségüket veszítik a közösségi értékek illetve a következő generációk iránti felelősség. Így ha valaki szeretne rövid ideig elidőzni egy olyan korban, amikor még egészségesebben viszonyultak ilyen dolgokhoz, ajánlom figyelmébe ezt az olvasmányt.

Az akkori társadalmi szerkezet megjelenése a jogi szövegben szintén figyelmet érdemel. A római jog csak két fő jogállapotot ismer: a személyek vagy szabadok, vagy szolgák. A bajor jog viszont számos köztes személyállapotot is megkülönböztet – ezek jelentőségének Nótári a kísérő tanulmányban külön fejezetet szentel. A szolgák státuszának

problematikája egy külön tanulmányt érdemelne, ezért jelen kötetnek nem lehetett célja ennél részletesebben taglalni. Itt is csak utalnék a szöveg érdekességeire: a szolgákat ért bűncselekmények büntetési tételei sokkal kisebbek, és a kártérítést a tulajdonosuknak kell fizetni (a megölésükről ld. I./5.§; VI./12.§), a szolgák által elkövetett bűnök pedig szigorúbb megítélés alá esnek. Az egyház illetve a herceg elleni bűncselekmények az átlag szabad emberekéhez képest jóval súlyosabban nyomtak a latba. A társadalom egyéb rétegei is jellemző módon meg voltak különböztetve: „És aki ott akár megver, akár megsebesít, akár megöl valakit, fizessen vérdíjat, ahogy a törvényben áll, minden egyes embernek nemzetsége szerint.” (II./4.§).

A különböző büntetési tételek pénzre való átváltása jogi szempontból érdemel egy-két szót. Ismeretes volt az adósrabszolgaság intézménye: azaz ha valaki nem rendelkezett elegendő vagyonnal egy adott kártérítéshez, akkor magát kellett szolgaságba ajánlania (II./1§). További jellegzetesség, hogy a gyilkosságot némely esetben pénzbüntetéssel is sújthatták, pl. egy püspök megölése – nem mellékesen pogány büntető gyakorlat szerint – az áldozat súlyával egyenlő mennyiségű arany megfizetését vonta maga után (I./10.§). Egy szabad ember jogtalan eladása esetén, ha az illetőt visszavinni nem volt lehetőség, annak vérdíját kellett a rokonoknak megfizetni (XVI./5.§).

Térjünk most át a kötettel kapcsolatban néhány nyelvi természetű kérdésre! A szöveg egyik érdekes jellegzetessége a germán jövevényszavak térhódítása a latin textusban. Ilyenek pl. a „*wadium*” („zálog” XVI./17.§); „*werageld*” („váltás”, IX./4.); „*lewa*” (gall hossz mérték, I./13.§); illetve a testi sértések legkülönbözőbb változatai, pl. „*pulislac*” (olyan ütés, melynek következtében a fejen púp keletkezik, IV./1.§). Így az olvasó a latin mellett érintőlegesen betekintést nyer az akkori német nyelvállapot érdekességeibe is.

Ami a latint illeti: a kötet kétnyelvű, így folyamatos lehetőség nyílik végigkövetni az eredeti szöveget is. Tehát csemegézhetünk a középkori, klasszikustól eltérő nyelvezet finomságain. Hogy csak egy-két jellegzetességet említsek, ilyenek pl. a megszokottól eltérő szóképzések: „*veraciter*” („a valóságnak megfelelően” XVI./12.§). Találunk példákat a klasszikustól idegen mondatfűzésekre is: „*Si talis culpa est, ut deponatur aut exilitur.*” Azaz Nótári fordításában: „Ha vétke olyan, hogy meg kell fosztani méltóságától, akkor fosszák meg vagy száműzzék.” (I./10.§).

Magát a fordítást bőséges lábjegyzetek kísérik, ami egy ilyen típusú kiadványnál elengedhetetlen, hiszen majd’ minden sorban adódnak magyarázatra szoruló elemek. A fordítónak egyrészt járatosnak kellett lennie a német kifejezésekben éppúgy, mint a latinban.

Másrészt Nótári a jogi háttérnek is szakavatott ismerője – ahogy ezt a legkülönbélebb jogforrásokra (és a Bibliára) történő utalások tanúsítják.

A könyv második felét egy 96 oldalas kísérő tanulmány teszi ki, melyben a téma megértéséhez szükséges történelmi háttér, valamint néhány fontos jogi kérdés kerül kifejtésre. A történelmi excursus talán túlságosan is bőségesre sikerült, ám indokolható, hiszen előfeltételét adja a tanulmány lényegét kitevő jogi elemzéseknek. Ily módon nyomon követhetjük a korszak hatalmi harcait, Nagy Károly törekvéseit birodalma megszilárdítására, a pápasággal, Bizánccal és az avarokkal folytatott politikáját; és megtudhatjuk, hogyan vált Bajorország – Tasziló herceg trónfosztásával – Nagy Károly hűbértartóvá.

Nótári filológushoz illően külön fejezetet szentel a *Lex Baiuvariorum* szövegahagyományával kapcsolatos kérdésekre, a keletkezési idejének és helyének megállapítására. Ezek után következik a kifejezetten jogi jellegű problémák elemzése, melyek vázlatpontokban a következők: 1. A Tasziló herceg trónfosztásához vezető – mai szóhasználattal koncepció – per, és az abból fakadó bonyolult közjogi helyzet elemzése. 2. A bajor nemesség kialakulása és jogi helyzete. 3. A szabadok és szolgák jogi státuszai. 4. Határok és határszomszédok problémaköre. 5. Az okirat és az adomány aktusainak, mint félszokrális cselekményeknek bemutatása. 6. Végül, de nem utolsósorban egy fejezet szól Szent István királyunk törvényei és a *Lex Baiuvariorum* közötti összefüggésekről.

Az olvasó talán gondolhatná, hogy mi sem bír kisebb jelentőséggel a magyar történelem szempontjából, mint a Bajor Hercegség eme törvénykönyve, ám a témának kiterjedt szakirodalma van (ld. a könyv bibliográfiáját), amit Nótári kellőképpen összefoglal, illetve saját gondolatokkal egészít ki. Végző konklúziója más kutatókéhoz hasonlóan az, hogy Szent István törvényei nem idegen jogrendszerek pusztá meghonosításai, hanem önálló alkotások, melyek sokat merítenek a legkülönbözőbb keresztény jogforrásokból. Nótári a vasárnapi munkavégzésre és a leányrablásra vonatkozó passzusok hasonlóságait inkább közvetett hatásoknak és a széles körben elterjedt joggyakorlatnak tudja be. Közvetlen hatást feltételez azonban a mű szerkezeti felépítésében (előbb szerepel a személyi jog, utána a dologi jog; a személyi jog a társadalmi státuszoknak megfelelően halad), valamint kétségtelen átvételekről beszél a bevezető, a gyűjtogatásokról szóló rész és a felségárulás kapcsán.

Összegezve tehát az eddigieket, Nótári Tamás ismét olyan témához nyúlt, amely mind a jogtörténet, mind a latinitás szempontjából érdekes és fontos. A fordítással, illetve a téma feldolgozásával jól birkózott meg, az olvasót kellő mennyiségű, szakszerű anyaggal látta el.